

As escolas de instrución pública e primeira ensinanza da Estrada no século XIX

Javier García Gómez
terrdefaro@hotmail.com

Resumo. Como evidencia o propio título deste traballo, pretendemos unha primeira aproximación ó estado da ensinanza primaria nas parroquias da Estrada no século XIX, a través dos informes de inspección realizados no ano 1860. Os seus obxectivos eran a vixilancia e o cumprimento da normativa, así como a proposta de melloras conducentes a crear unha estrutura educativa consolidada baixo o control estatal, ó amparo da *Lei de Instrución Pública* de 1857¹.

Abstract. As the title of this work shows, this is a first approach to the primary education in A Estrada parishes during the 19th century, according to the inspection reports from 1860. They were aimed to check out and comply with regulations, as well as propose improvements in order to set up a consolidated public education framework, under the Public Education Act of 1857.

Antecedentes

Con anterioridade á Lei de 1857, reguladora das inspeccións e informes que veremos de seguido, a normativa en materia educativa foi evolucionando acorde ós acontecementos políticos do século XIX. Como precedente inmediato, podemos considerar a *Real Cédula dada por Carlos III o 12 de xullo de 1781* como o comezo da obrigatoriedade da ensinanza en España. Durante o trienio liberal de 1820-23, foi aprobado o *Regulamento Xeral de Instrución Pública* de 1821, ó que seguirá un intento de instrumentación da educación pública por parte do absolutismo de Fernando VII, coa aprobación en 1825 do *Plan Xeral de Escolas de Primeiras Letras do Reino*; e xa no período liberal moderado do reinado de Isabel II, o *Plan Xeral de Estudos* de 1845.

Para o ámbito xeográfico que nos ocupa, o *Diccionario* dirixido por Pascual Madoz a mediados do século XIX, aínda que non aporta datos en detalle, é moi indicativo da situación da educación primaria nas

1 *Lei de Instrución Pública*, Gaceta de Madrid nº 1.710, 10 de setembro de 1857.

localidades que describe². Para o termo municipal da Estrada, manifesta a existencia de 26 escolas de primeiras letras frecuentadas por un número aproximado de 750 alumnos, cantidades considerables se temos en conta o carácter rural das parroquias.

Para o período de 1845-1850, relaciona escolas nos lugares de Arca, con 11 nenos; de Arnois, mal dotada e con 14 alumnos; Berres, cun mestre sen dotación e 14 nenos; Callobre, con 12 que pagan certa cantidade mensual; Codeseda, 30 de ambos sexos que pagan a retribución acordada; de Curantes, 20 alumnos pagan 2 reais mensuais cada un; da Estrada, onde o mestre percibe 1.500 reais anuais do fondo de propios por atender a 80 alumnos; Guimarei, 20 nenos polos que pagan seus pais a cantidade acordada; Lagartóns, con 30 nenos e 15 nenas; Lamas con 16 alumnos; Loimil, onde o mestre percibe un ferrado de millo por cada un dos 30 discípulos; de Matalobos con 20 nenos; Moreira, con 70 alumnos que pagan un ferrado de millo; Oca, entre 60 e 70 que pagan cun ferrado de millo; Olives, con 24; Orazo, con 30 nenos que pagan unha cantidade de millo indeterminada; de Ouzande, onde o mestre percibe polos 40 alumnos 1.800 reais anuais pagados polo fondo de propios; Parada, con 30 nenos; Paradela, con 40 nenos e unha dotación anual de 1.100 reais procedentes dunha obra pía; Pardemarín, con 24 nenos que pagan certa cantidade de gran; de Ribeira, con 24; Ribela, con 25; Rubín, con alumnos de ambos sexos que pagan un real mensual; Tabeirós, con 40 nenos e unha dotación de 1.100 reais ó ano; Veá (S. Cristina), con 14 nenos, e de Veá (S. Xián), onde o mestre só percibe a gratificación entregada polos pais.

As visitas de inspección na Estrada

Antes da creación dos inspectores escolares en 1849, a responsabilidade das escolas e a educación primaria recaía na comisión de instrución pública de cada municipio, formada polo alcalde, un rexedor, dúas persoas de libre designación e o párroco³. Os inspec-

2 MADDOZ, P. *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid, 1845-1850.

3 *Real Decreto de creación da Inspección das escolas de Instrución Primaria*, Gaceta de Madrid nº 5.315, 2 de abril de 1849; e *Plan Provisional de Instrución Primaria*, Gaceta de Madrid nº 1.381, 28 de agosto de 1838, regulador das comisións locais da instrución pública.

(art. 303). Cada mestre tiña preparado un informe baseado nun cuestionario, no que expoñía o estado e situación das dependencias do edificio da escola, a colocación dos artigos domésticos e mobles, os medios materiais para a instrución, as materias do sistema de ensino, o número de alumnos de asistencia diaria, os que están dispensados do pago da retribución, o sistema adoptado polo réxime da escola, as seccións nas que se divide cada unha das clases, o tempo semanal adicado a cada unha delas, o número de alumnos por sección, os libros de texto dispoñibles para cada materia, o sistema de premios e castigos, o estado, idade e dotación do propio mestre, así como a puntualidade no cobro das súas retribucións.

Con todos estes datos, o inspector emite un informe valorativo, mediante a supervisión dos documentos administrativos de cada docente, os salarios, horarios escolares, exames e probas, melloras nas instalacións, libros de texto e clasificación dos mestres na escala. No ano 1860, o inspector provincial de Pontevedra D. Ángel Rubido vai percorrer o partido xudicial de Tabeirós, visitando as escolas de primeira ensinanza de Codeseda, A Consolación (Tabeirós), A Estrada (completa e incompleta), Veá, Cora, Barcala, Oca, Paradelá, Berres, Cereixo, Callobre e Olives, pertencentes ó municipio da Estrada⁵.

Escola de Codeseda

Estado da escola pública elemental incompleta de nenos da poboación de Codeseda, de 3.891 almas, segundo os datos subministrados polo mestre D. José de Castro no seu informe datado o 9 de xullo de 1860⁶. O edificio está situado no centro da vila, no lugar de Devesiña nº 160, coa fachada ó norte, situación despexada e libre de obstáculos que impidan a saúde, boa ventilación, estado mediano e con patio. Contra a fachada principal está a plataforma coa mesa do mestre, cadeira e armarios, dotada tamén de cadro de adoración, mapa de España, mostras e tinteiros. Os medios materiais cos que conta para a instrución, son cadernos autografados para lectura, si-

5 Arquivo Histórico Universitario de Santiago. Fondo Universitario. Ensinanza Primaria, Pontevedra. Inspección de Escolas, 1860. Caixa 126, Porción 3ª. Partido Xudicial de Tabeirós, Concello da Estrada.

6 A.H.U.S. Caixa 126, Porción 3ª, P6: Codeseda, fol. 1r-5v.

labarios, métodos prácticos, cartilla agraria, páxinas da infancia e urbanidade; mostras, mesas e tinteiros para escritura; e taboleiros para aritmética e ortografía.

As materias que compoñen o programa de ensinanza, son Doutrina Cristiá e Historia Sacra, Lectura, Escritura, Aritmética e Ortografía. O número de alumnos matriculados con separación por idades, divídense en menores de seis anos, con 3, de seis a dez anos, con 48, e de mais de dez anos, 48 nenos. De todos eles, asisten diariamente entre 56 e 70, estando dispensados do pago das retribucións o total dos 99, por estar sen clasificar pola xunta local municipal, sendo o sistema adoptado para o réxime escolar o mixto.

As seccións nas que se divide cada clase de ensinanza son cinco, Silabario con 30 seccións, Método con 10, Doutrina Cristiá e Historia con 10, Escritura con 30, Aritmética con 20 e Ortografía con 10; sendo o tempo dedicado á instrución de cada unha das seccións de cada clase, de unha hora. Os libros de texto dispoñibles para a ensinanza son, para Doutrina Cristiá polo Pai Astete engadido por Luarca, Historia Sacra polo Sr. Fleuri, Lectura e Silabarios polo Sr. Hernando, Método Práctico polo Sr. Naharro, Cartilla Agraria polo Sr. Oliván, Páxinas da Infancia polo Sr. Herradillo, Opúsculo de Urbanismo polo Sr. Salvá, Cadernos Autografados polo Sr. Flórez e Araujo, Aritmética polo profesor Vallejo, e para Ortografía utiliza o Prontuario da Real Academia.

Número de alumnos de cada sección

	Relixión e moral	Lectura	Escritura	Aritmética	Ortografía
1ª		30			
2ª		10			
3ª	10	10	10		
4ª	10	10	10	10	
5ª	10	10	10	10	10

O sistema de premios para os alumnos desta escola, consiste en gañar un lugar de preferencia, pasar dunha sección a outra e inscribilos no cadro de honra. Para os castigos, o sistema establece a postura de xeonllos, perder o posto, saír o último da clase e borrarlos do

Doctrina Cristiá de Astete.

to do artigo 144 do Regulamento Xeral para a Administración e Réxime da Instrución Pública. Indica, en primeiro lugar, que se formalicen todos os rexistros da escola, incluído o do cura párroco coas indicacións sobre a aplicación e aproveitamento dos alumnos no estudio da doutrina e moral cristiá. Segundo, que se desenvolva axeitadamente o sistema adoptado, facendo unha boa distribución do tempo e o traballo. En terceiro lugar, que as oracións á entrada e saída da escola se fagan con maior atención e recollemento, atendendo non descoidar a educación, aínda en preferencia á instrución. Por último, que se poñan en cadro as mostras de escritura e se melloren no posible os artigos domésticos da escola, agradecendo ó mestre a súa laboría e celo á vista dos bos resultados que presenta a instrución.

Escola da Consolación

Informe do mestre D. Juan Durán e Brea emitido o 9 de xullo de 1860, sobre o estado da escola elemental incompleta da poboación da Consolación, de 2.451 almas, pertencente á parroquia de San-

cadro de honra. En referencia ó seu estado e idade, o mestre D. José de Castro manifesta ter 32 anos e estar casado, posuíndo o título profesional elemental con seis anos de servizo na escola de Codese-da. A súa dotación persoal é de 800 reais ó ano, 100 máis para a escola e 200 para material, percibidos con exactitude e puntualidade dos fondos municipais.

Completando este informe redactado polo mestre, o inspector D. Ángel Rubido vai presentar unha serie de advertencias en cumprimento

tiago de Tabeirós⁷. O edificio escolar da Consolación está situado na rúa do mesmo nome, nº 90, e presenta 40 cuartas de lonxitude norte-sur por 18 de leste-oeste, coa fachada a levante, unha soa dependencia dun único piso de madeira con patio, atopándose nun estado de deterioro xeneralizado. Como dotación mobiliaria presenta unha plataforma coa mesa e cadeira do mestre, dous armarios para mostras e tinteiros, un crucifixo, un mapa de España novo, seis corpos de carpintería para mostras e tinteiros e tres taboleiros, todo en mediano estado.

No tocante ós medios materiais para a instrución, conta para Lectura, Silabarios, Métodos Prácticos, Cartilla Agraria, Páxinas da Infancia e Urbanismo, os do profesor Salvá; Cadernos de Ortografía un e dous, colección de carteis arredor das paredes, e taboleiros para Aritmética e Ortografía. As materias de ensinanza e os libros de texto son os mesmos que os das outras escolas do municipio.

Os alumnos matriculados con separación por idades, son 6 menores de seis anos, 42 entre seis e dez, e outros 42 maiores de dez anos, dos que concorren diariamente entre 60 e 70; estando a totalidade dos 90 nenos dispensados do pago das retribucións por non estar clasificados pola Xunta Local. O sistema mixto é o adoptado para o réxime da escola. Cada clase de ensinanza está dividida en cinco seccións, Silabario 30 seccións, Método 10, Doutrina Cristiá e Historia 10, Escritura 30, Aritmética 20 e Ortografía 10, sendo o tempo adicado a cada unha das seccións de cada clase, de unha hora.

Número de alumnos de cada sección

	Relixión e moral	Lectura	Escritura	Aritmética	Ortografía
1ª		30			
2ª		10			
3ª	10	10	10		
4ª	10	10	10	10	
5ª	10	10	10	10	10

7 A.H.U.S. Caixa 126, Porción 3ª, P7: A Consolación, fol. 1r-2v.

Cadernos de lectura, Hernando.

Para o sistema de premios establece gañar un lugar de preferencia, pasar dunha sección a outra e inscribilos no cadro de honra. Para castigos, a posición de xeonllos, perder un posto, saír de último e borralos do cadro de honra. Como datos persoais, o mestre manifesta ter 31 anos, de estado solteiro, título profesional elemental e levar 4 anos de servizo na escola da Consolación. A súa dotación anual ascende a 600 reais, 100 para a escola e 200 para materiais, percibidos con exactitude e puntualidade trimestral dos fondos municipais.

O inspector vai facer unha serie de advertencias de urxente aplicación. En primeiro lugar, que a escola abandone o actual local e se traslade a outro xa designado,

se adopte un mellor sistema de ensinanza e se faga unha correcta distribución de tempo e traballo, así como das cantidades asignadas para material interno. En segundo, que se fagan efectivos os rexistros escolares, especialmente o do cura párroco no tocante á aplicación e aproveitamento dos alumnos no eido da doutrina e moral cristiá. En terceiro lugar, a preferencia da educación sobre a instrución, con especial atención ó recollemento con que se deben facer as oracións de entrada e saída da escola. Remata o inspector solicitando ó mestre un maior gusto, regularidade e orde no pase das seccións.

Escola de Veá

Informe sobre o estado da escola pública de nenos de ambos sexos do pobo de Veá, de 1.121 almas, emitido polo mestre D. Enrique Rodríguez o 10 de xullo de 1860⁸. O edificio escolar, en réxime de aluguer, sitúase no centro das parroquias deste nome, no primeiro

8 A.H.U.S. Caixa 126, Porción 3ª, P8: Veá, fol. 1r-2v.

andar do nº 80 do lugar de Bouzamar, coa fachada principal ó nacente e sur con dúas fiestras. Manifesta o mestre que o piso está inútil, sen faiado nin dependencias. En relación ó estado e colocación de mobles e artigos domésticos, informa que dispón de catro corpos de carpintería, mesa do profesor e cinco asentos para os nenos, unha ducia de tinteiros e mostras con vidros e libros.

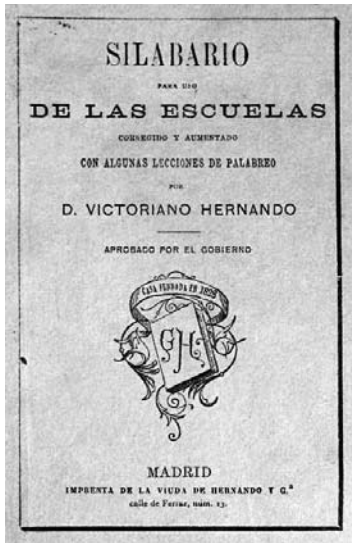
Como medios materiais para a instrución, dispón para Lectura, Silabarios, Métodos Prácticos, Cartilla Agraria, Procesos, e o manual de Astete para Moral e Relixión. As materias do programa de ensinanza e os libros de texto para cada unha delas, son os mesmos que os relacionados nas escolas anteriores.

Os alumnos matriculados ascenden a 113 con separación por idades, de seis a dez anos, 44, e maiores de dez, 69, dos que concurren diariamente entre 55 e 60, estando a totalidade dos mesmos dispensados do pago de retribucións por estar sen clasificar. O sistema adoptado para o réxime da escola é o simultáneo. Son catro as seccións nas que se divide cada clase de ensinanza, Silabario con 30, Método Práctico 20, Doutrina e Historia Sacra 30, Aritmética e Escritura 27; sendo o tempo adicado á instrución de cada unha das seccións, de unha hora diaria.

Número de alumnos de cada sección

	Relixión e moral	Lectura	Escritura	Agricultura	Aritmética
1ª		40			
2ª		30			
3ª	10	10			
4ª	33	33	27	8	14

O sistema de premios ós alumnos consiste en pasar á sección superior, e o de castigos, pasar á inferior e poñelos de xeonllos. O mestre manifesta estar casado e ter unha idade de 40 anos, posuír o título de aptitude profesional polo Sr. Gobernador e levar 4 anos de servizo na escola de Veá. A súa dotación persoal son 600 reais anuais, 200 para material e outros 100 para o edificio da escola, pagados con exactitude e puntualidade polos fondos municipais. As advertencias

Silabario de Hernando.

do inspector D. Ángel Rubido, ademais das citadas nas outras escolas, expresan a necesidade de conseguir de inmediato un crucifixo para a escola, requirindo que se executen todas as melloras que necesita o local escolar, dando cumprido coñecemento á Inspección.

Escola de Cora

Estado da escola pública de nenos de ambos sexos da poboación de Cora, de 995 almas, segundo o informe datado o 10 de xullo de 1860 e asinado polo mestre D. Francisco Concha⁹. O documento indica que o edificio escolar está situado no lugar de Piñeiro n° 7, no centro da parroquia,

coa fachada principal orientada a nacente e sur, ventilado e con boa salubridade pública, aínda que de tamaño reducido, sendo o seu estado xeral regular. No estado e colocación de mobles e artigos domésticos, informa que hai seis corpos de carpintería fronte á mesa do mestre e seis bancos de asento para os nenos de lectura, ademais dunha ducia de tinteiros e mostras para escribir en cadros con vidro.

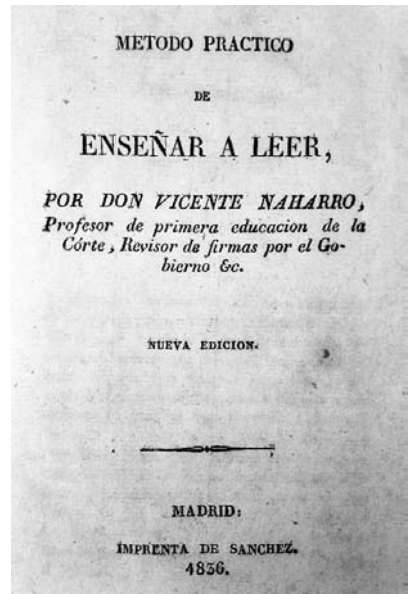
Doutrina Cristiá, Lectura, Escritura, Aritmética e Agricultura, son as materias que compoñen o programa de ensinanza. Os alumnos matriculados e separados por grupos de idade, suman menores de seis anos, 84, de seis a dez, 20, e maiores de dez anos, 50, asistindo diariamente entre 45 e 50. Por non estar clasificados pola xunta local, están dispensados do pago 84 alumnos. O sistema adoptado para o réxime da escola é o simultáneo. Cada clase de ensinanza está dividida en catro seccións, Silabarios con 30, Método Práctico 20, Doutrina 16, Escritura e Aritmética 18, con unha hora diaria de tempo dedicado á instrución de cada unha delas. Os libros das materias son os habituais nas outras escolas do distrito escolar da Estrada.

9 A.H.U.S. Caixa 126, Porción 3^a, P8: Cora, fol. 1r-4v.

Número de alumnos de cada sección

	Relixión e moral	Lectura	Escritura	Agricultura	Aritmética
1ª		30			
2ª		20			
3ª	16	16			
4ª	18	18	18	3	18

O mestre de Cora aplica como sistema de premios, pasar ós alumnos a unha sección superior, situación inversa na aplicación dos castigos, á que engade poñelos de xeonllos ou encerralos por unha hora ou mais, segundo a falta cometida. D. Francisco Concha confirma unha idade de 33 anos, de estado casado, a posesión do título de aptitude e moralidade polo Sr. Gobernador e un servizo de catro anos de ensinanza como mestre na escola de Cora. A súa retribución persoal ascende a 500 reais ó ano, 200 para material escolar e outros 100 para mantemento do edificio, pagados con exactitude e puntualidade dos fondos municipais. Seguindo a súa habitual liña de traballo, o inspector do distrito escolar require unha serie de puntos ó mestre de Cora, con especial referencia a que se fagan as necesarias reformas no local, como unha plataforma para a mesa do mestre, e se observe unha mellor limpeza e aseo da clase.

Método práctico de Naharro.

Escola da Barcala

Informe asinado polo mestre D. Francisco Antonio Iglesias, sobre o estado da escola pública incompleta de nenos de ambos sexos da poboación da Barcala, de 512 almas, datado o 10 de xullo de 1860¹⁰. O edificio escolar, alugado e de reducidas dimensións, está situado no centro das parroquias destinadas a ela, Santa Mariña e San Miguel, no lugar de Trasande nº 57, piso primeiro. A fachada principal está orientada ó leste e norte, cunha fiestra a cada vento, piso en bo estado e sen faiado, boa ventilación, e como dependencias auxiliares, unha corte e unha cociña. Como mobles e artigos domésticos, dispón unicamente dunha mesa destinada a escribir o mestre e os nenos, oito asentos e mostras. Os medios materiais para a instrución e as materias que comprende a ensinanza, son os mesmos que as demais escolas do municipio.

O número de alumnos matriculados na escola da Barcala, ascende a 44 menores de seis anos, 20 entre seis e dez, e 19 maiores de dez anos, dos que concorren diariamente entre 20 e 25, estando dispensados do pago de retribucións o total dos 44, por non telos clasificado a Xunta Local. O sistema escolar adoptado é o simultaneo. Cada clase de ensinanza divídese en catro seccións, Silabario con 16, Método Práctico 12, Doutrina Cristiá 10, Escritura e Aritmética 8; empregando unha hora diaria na instrución de cada unha das seccións.

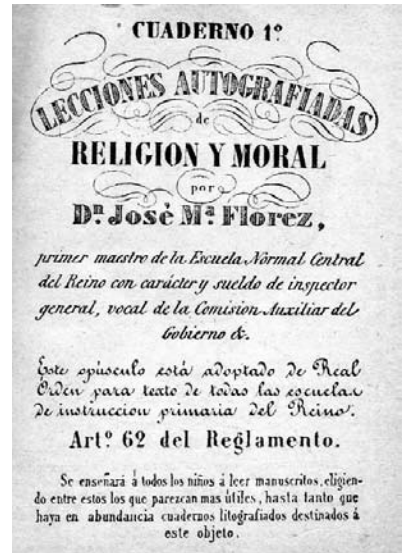
Número de alumnos de cada sección

	Relixión e moral	Lectura	Escritura	Aritmética
1ª		10		
2ª		12		
3ª	10	10		
4ª	12	12	12	12

A aplicación do sistema de premios polo mestre consiste no pase dos alumnos á sección superior, sendo o de castigos o pase a unha inferior e a postura de xeonllos. En canto á idade e estado

10 A.H.U.S. Caixa 126, Porción 3ª, P9: Barcala, fol. 1r-2v.

do mestre, manifesta estar viúvo e ter 63 anos, posuír o título de aptitude e moralidade polo Sr. Gobernador e levar catro anos de servizo na ensinanza nesta escola da Barcala. Ascende a súa dotación persoal a 500 reais ó ano, 200 para material da escola e 100 para o edificio, pagados dos fondos municipais con exactitude e puntualidade. Como resultado da súa visita, o inspector D. Ángel Rubido xulga prioritario o traslado da escola a outro local mais axeitado, así como a adquisición do material incluído no presuposto consignado para esta finalidade, así como as habituais advertencias para as escolas da Estrada, sen esquecer a limpeza e orde do local escolar.

Cadernos autografados de Flórez.

Escola de Oca

Estado da escola pública elemental de nenos da poboación de Oca, a cargo do mestre D. Ramón Barreiro e Colmeiro, como consta no informe asinado o 11 de xullo de 1860¹¹. No tocante a situación, estado e dependencias do edificio escolar, está nun extremo do distrito escolar, na denominada praza de Oca, pertencente a dominio particular. O seu estado é bo, saudable, despegado de pantanos e outros elementos prexudiciais para a saúde dos nenos, aínda que carece de faiado e precisaría branqueo e dúas fiestras a levante para unha mellor ventilación. Presenta a fachada principal a poñente con dúas fiestras, unha única dependencia e un soto, ademais dunha boa fonte saíndo da fachada.

Os mobles e artigos domésticos atópanse útiles, cunha mesa para o mestre e un banco con respaldo. As mesas de traballo dos nenos,

¹¹ A.H.U.S. Caixa 126, Porción 3ª, P.10: Oca, fol. 1r-6v.

en liñas paralelas na parte central, están dotadas con borradores, tinteiros, plumas e mostras. As nenas sitúanse á dereita e esquerda do mestre cos mesmos equipamentos. Os medios materiais para a instrución son mesas, tinteiros, plumas, papel pautado, mostras, libros e lousa. Os libros de texto e as materias do programa de ensinanza, son os comúns coas demais escolas do concello.

No libro de matrícula de Oca para o presente ano 1860, constan inscritos 45 alumnos menores de seis anos, 17 entre seis e dez, e 28 maiores de dez anos, dos que concorren diariamente arredor de 20, motivado segundo o mestre, polos traballos no campo propios destas datas e as obras nos camiños. Ningún dos asistentes paga as retribucións baixo o pretexto de pobreza, sendo o sistema adoptado para o réxime escolar o individual, aínda que o habitual era o simultáneo cando había máis concorrencia.

Cada clase de ensinanza divídese en tres seccións, Doutrina Cristiá e Lectura 1, as mesmas materias e Escritura 2, Escritura con Aritmética e Historia Sacra 1. En referencia ó tempo dedicado a cada unha das seccións, o mestre informa que os sábados emprega a xornada á instrución da Doutrina Cristiá, Historia e Educación a todas as seccións segundo as capacidades de cada alumno; e os cinco días restantes empréganse nas demais materias, repartindo as tres horas de ensinanza entre todas as seccións en relación ó número de nenos que asiste a cada unha. O número de alumnos por sección, son 10 na primeira, 8 na segunda e 2 na terceira.

O sistema de premios establecido por D. Ramón Barreiro consiste en transmitir ós alumnos palabras de amor, ofrecerlles pasar ás mesas traseiras, gañar postos e nomealos vixiantes das seccións. Pola contra, nos castigos descendelos de posto, obrígase a poñer de xeonllos e, chegado o caso, unha tirada de orellas. No eido persoal, o mestre afirma ter 40 anos, de estado solteiro e posuír o título profesional elemental, ocupando desde hai cinco anos este posto de ensinanza en Oca, despois de outros tres nunha escola particular. A súa retribución anual ascende a 600 reais, 180 mais para material e outros 120 para o local da escola, todo pagado con puntualidade mensual dos fondos municipais. O inspector D. Ángel Rubido volve

a facer as habituais advertencias, rematando coa esperanza da mellora dos resultados en vista da boa aptitude e suficiencia demostradas por este mestre.

Escola de Paradela

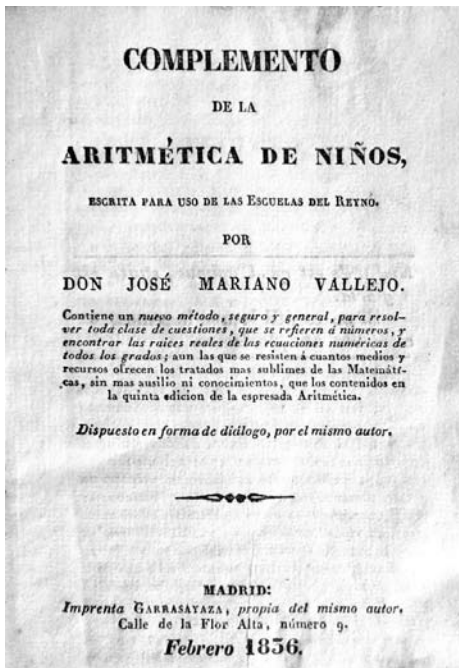
Estado da escola pública elemental de nenos da poboación de Paradela, a cargo do mestre D. Melitón da Vila, segundo informe datado o 11 de xullo de 1860¹². O local, de dominio particular, está situado nun extremo do distrito escolar, no lugar de Sinde, sendo o seu estado xeral malo, aínda que a súa situación é saudable, despexada e libre de pantanos. A fachada principal está orientada ó leste, impartindo a instrución na única dependencia do piso principal.

O mobiliario e artigos domésticos están en bo estado de uso, sen necesidade de substituír ningún. Está composto de mesa para o mestre e un banco sen plataforma, con mesas e asentos de traballo para os nenos na parte central, cos seus borradores, tinteiros, plumas e mostras, formando liñas paralelas. Na parede hai un crucifixo e un taboleiro para contar. Ademais do anterior, conta para a instrución con papel pautado e libros, sendo os mesmos que xa vimos nas outras escolas do distrito, así como as materias do programa de ensinanza.

No presente ano 1860 constan no libro de matrícula 43 alumnos, dos que 16 teñen entre seis e dez anos, e 27 son maiores de dez, dos que concurrían diariamente a totalidade dos mesmos ata o mes de maio, reducíndose na actualidade a 14 por motivo dos traballos no campo. O mestre que subscribe carece de datos sobre os que están dispensados do pago, confirmando o sistema individual como o adoptado na actualidade, aínda que en épocas de maior concorrencia utiliza o simultaneo.

Cada clase de ensinanza divídese nas seccións de Doutrina Cristiá e Lectura 1, a mesma con Escritura 2, Historia Sacra con Escritura e Aritmética 1. Por seccións, os sábados están dedicados a Doutrina Cristiá, Historia e principios de educación; repartindo as tres horas diarias dos restantes cinco días ás demais materias. Na actualidade, o número de alumnos por sección, suman 5 na primei-

12 A.H.U.S. Caixa 126, Porción 3ª, P.11: Paradela, fol. 1r-6v.

Aritmética para nenos de Vallejo.

puntualidade mensual. Xunto coas advertencias habituais e comúns nas escolas do distrito, o inspector advirte ó mestre o seu deber de cumprir as horas de ensinanza sinaladas pola Xunta Local, sen faltar un so día.

Escola de Berres

Informe sobre o estado da escola pública incompleta de nenos da poboación de Berres, de 2.590 almas, asinado o 9 de xullo de 1860 polo mestre D. José María Carbón¹³. O edificio escolar está situado no centro da vila, lugar da Igrexa sen número, coa fachada principal ó sur, situación despexada e libre de obstáculos que impidan a saúde, o seu estado xeral mediano e cun patio arborado unido a ela. Contra a fachada principal, sitúase a plataforma coa mesa e cadeira do mestre, catro corpos de carpintería ós lados cos seus cadros, mostras

ra, 4 na segunda e 5 na terceira. O mestre emprega como sistema de premios as palabras de amor, pasalos ás mesas traseiras e nomealos vixiantes das seccións, consistindo os castigos en facelos descender de posto, poñelos de xeonllos e chegado o caso, un tirón de orellas.

Manifesta o mestre ter 40 anos e estar casado, posuír o título profesional elemental expedido pola Dirección Xeneral de Estudos e levar cinco anos de ensinanza na escola de Paradela. A súa dotación persoal ascende a 500 reais, mais 260 para material e outros 40 para o edificio escolar, todo procedente dos fondos municipais pagado con

13 A.H.U.S. Caixa 126, Porción 3ª, P.12: Berres, fol. 1r-4v.

e tinteiros, ademais dunha ducia de bancos de asiento para os nenos e un taboleiro para Aritmética. Os medios materiais, as materias do programa de ensinanza e os libros de texto son os mesmos que os referidos ás demais escolas do distrito.

Atendendo á separación por idades, os alumnos matriculados son 7 menores de seis anos, 46 entre seis e dez, e 21 de mais de dez anos, dos que concorren a diario de 50 a 62. Un total de 70 están dispensados do pago por estar sen clasificar, sendo o sistema adoptado para o réxime escolar o mixto. Cada clase de ensinanza divídese en cinco seccións, Silabario 30 seccións, Método 12, Doutrina Cristiá e Historia 20, Aritmética 9 e Escritura 3, empregando unha hora á instrución de cada unha das seccións.

Número de alumnos de cada sección

	Relixión e moral	Lectura	Escritura	Aritmética	Ortografía
1ª		30			
2ª	9				
3ª				20	
4ª		2	6		2
5ª	2	1	2		

O mestre aplica para o sistema de premios, gañar lugar de preferencia, pasar dunha sección a outra e inscribilos no cadro de honra. Os castigos consisten en perder o posto, saír de último, borrarlos do cadro de honra e poñelos de xeonllos. D. José María Carbón manifesta ter 43 anos, estar casado, posuír o título profesional elemental expedido polo Sr. Gobernador e levar catro anos de servizo na escola de Berres. Percibe con exactitude e puntualidade dos fondos municipais, 500 reais ó ano de retribución persoal e outros 300 para material e dotación da escola. As advertencias do inspector resaltan a necesidade de mellorar o local escolar, ademais de instar ó mestre a que se faga cargo da ensinanza de forma efectiva, sen abandonar un so día as súas responsabilidades.

Escola de Cereixo

Estado da escola pública incompleta de nenos da poboación de Cereixo, de 1.743 almas, manifestado no informe do mestre D. Manuel Rodríguez datado o 12 de xullo de 1860¹⁴. O edificio escolar está situado no centro da vila, rúa Cereixo nº 9, piso principal en réxime de aluguer, coa fachada ó nacente e cun estado xeral cualificado como malo, sen mais dependencias que a sala da clase. O mobiliario atópase nun estado mediano, sen necesidade de substituír ningunha peza. Unha plataforma acolle a mesa e a cadeira do mestre, cun crucifixo e as mesas e cadeiras dos nenos en paralelo, coas súas mostras e tinteiros, libros, papel, plumas e tableiros nas paredes.

Os alumnos matriculados en Cereixo suman 22 de entre seis e dez anos, e 31 maiores de dez, dos que concorren a diario 37, recibindo todos eles ensinanza gratuíta por non estar clasificados pola Xunta Local. O sistema escolar adoptado é o simultáneo. Cada clase de ensinanza divídese en cinco seccións, Doutrina Cristiá 2 seccións, Lectura 5, Escritura 5, Ortografía máis Aritmética 4, Agricultura 1. O tempo dedicado a Doutrina Cristiá é de seis horas, para Lectura catro e media, para Escritura catro, para Aritmética dúas, para Ortografía unha, e para Agricultura media hora, que totalizan as 18 horas semanais.

Número de alumnos de cada sección

	Relixión	Lectura	Escritura	Aritmética	Ortografía	Agricultura
1ª		8				
2ª	13	7				
3ª		12				
4ª	6	7				
5ª		14	6			
6ª		5	7	6	2	1

O sistema de premios aplicado por D. Manuel Rodríguez, consiste en gañar puntos na sección e pasalos á superior, impondo para os castigos a perda dos anteriores. O mestre de Cereixo está solteiro e ten 26 anos, posúe o título de ensinanza de escolas incompletas e leva catro anos de ensino nesta escola. A cantidade anual da súa

14 A.H.U.S. Caixa 126, Porción 3ª, P.13: Cereixo, fol. 1r-4v.

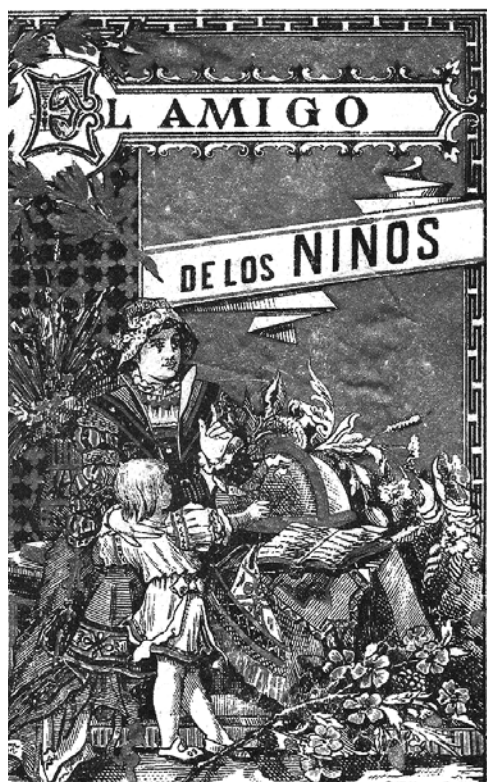
retribución ascende a 500 reais, mais 200 para material e 100 para o edificio escolar, estando ó día na percepción de todas elas. O inspector D. Ángel Rubido resalta a importancia de realizar as melloras que precisa o local segundo o acordado, e que o mestre trate con exactitude e celo as súas funcións educativas.

Escola de Callobre

Informe do mestre D. Bonifacio Paseiro e Tabora, asinado o 10 de xullo de 1860, sobre o estado da escola pública incompleta de nenos de ambos sexos da poboación de Callobre¹⁵. Describe a situación do local de propiedade particular nun extremo do distrito escolar, na rúa de Cimadevila nº 11, nun estado xeral bo e saudable, sen elementos que prexudiquen a saúde. A fachada principal está orientada a poñente, con dúas fiestras vidradas e unha soa dependencia, carecendo de teito ó faiado e sen branquear.

Os mobles e artigos domésticos atópanse nun estado mediano, debendo substituír un banco e unha cadeira. Carente de plataforma, ante a mesa e a cadeira do mestre alíñanse en paralelo seis corpos de carpintería con tinteiros e mostras. A ambos lados sitúanse os asentos para os nenos de lectura e un taboleiro contador a unha vara de altura, igual que o crucifixo.

No libro de matrícula consta un neno de seis anos, 19 entre seis e dez, e 27 de mais de dez anos, dos que acoden con puntualidade

O amigo dos nenos de Sabatier.

15 A.H.U.S. Caixa 126, Porción 3ª, P.14: Callobre, fol. 1r-4v.

Caderno de escritura.

arredor de 38, aínda que na actualidade son 22 por motivo dos traballos no campo. O mestre non aporta datos por descoñecemento do número de nenos exentos do pago das retribucións, pero ningún aporta nada co pretexto de pobreza. Cando a concorrencia é elevada apícase o método simultáneo, mais na actualidade é o individual.

As seccións nas que se divide cada clase de ensinanza son Doutrina Cristiá e Lectura, as mesmas materias con Escritura e Historia Sacra, Escritura e Aritmética. Os sábados dedícanse á instrución da Doutrina Cristiá, Historia e principios de educación a todas as seccións segundo as súas capacidades. Os cinco días restantes empréganse nas demais materias, repartindo as tres horas de ensinanza entre todas as seccións en proporción ós asistentes. Por seccións, o número de alumnos na actualidade é de 12 na primeira, 8 na segunda e 2 na terceira.

Para o sistema de premios, D. Bonifacio Paseiro establece laudes, ofertas de ascenso e nomeamento de vixiantes das seccións; consistindo os castigos no descenso, ameazas con deixalos na escola e poñelos de xeonllos. O mestre ten 28 anos e está solteiro, posúe o título de habilitación para a ensinanza polo Sr. Gobernador de Pontevedra e leva de servizo na escola de Calobre seis anos. Percibe con puntualidade a súa retribución, que ascende a 600 reais ó ano, outros 200 para material e 100 para a casa, procedentes dos fondos municipais. Feitas as advertencias habituais, o inspector insiste no inmediato remate das obras da escola, adquirindo todo o material incluído no presuposto e que o mestre consiga progresos na instrución.

Escola de Olives

Informe do mestre D. Manuel Barcala sobre o estado da escola pública incompleta de nenos da poboación de Olives, de 1.123 almas,

asinado e datado o 10 de xullo de 1860¹⁶. Os datos subministrados polo docente sitúan o edificio escolar, en réxime de aluguer, no centro da vila de Olives, lugar do mesmo nome nº 13. A fachada principal está orientada ó norte, nun segundo andar un pouco escuro por falta de luces, situado sobre unha corte. Os mobles e artigos domésticos están en mediano estado, cos asentos e mesas colocados fronte ó mestre. Como medios materiais para a ensinanza dispón de libros, papel, plumas, tinteiros, mostras, mesas e asentos.

As materias do programa e os libros de texto son os referidos con anterioridade. O número de alumnos matriculados ascende a 2 menores de seis anos, 12 entre seis e dez, e 47 maiores de dez anos, dos que asisten ordinariamente 40, todos eles gratuitamente. Para o réxime da escola utiliza o sistema individual. Cada clase de ensinanza divídese en catro seccións, Doutrina Cristiá 3 seccións, Lectura 5, Escritura 6, e Aritmética 2, dedicando á primeira seis horas, a Lectura cinco, Escritura tres e media, e Aritmética tres horas e media, que totalizan as 18 horas semanais.

Número de alumnos de cada sección

	Relixión e moral	Lectura	Escritura	Aritmética
1ª		7		
2ª		12		
3ª	30	3		
4ª	12	12	2	2

Para premiar ós alumnos, o mestre aplica gañar un posto na sección ou pasar á superior, e para os castigos a perda do mesmo. D. Manuel Barcala ten 33 anos e está casado, posúe o título de primeira ensinanza para escolas incompletas e leva de servizo na escola de Olives dous anos. Percibe dos fondos municipais pagados con exactitude por mensualidades, 500 reais de dotación persoal, 200 para material e 100 para o edificio escolar. Lébralle o inspector a súa obriga no cumprimento de mercar os materiais indicados no presuposto, así como a conservación diaria da escola no eido da limpeza e da hixiene.

16 A.H.U.S. Caixa 126, Porción 3ª, P.15: Olives, fol. 1r-5v.

Cartilla agraria de Oliván.

Escola da Estrada

Informe da mestra D^a. Julia Limán Pintos, asinado o 10 de xullo de 1860, sobre o estado da escola pública elemental de nenas da poboación da Estrada¹⁷. Por carecer esta escola de local, a mestra non informa sobre o seu estado e situación, aínda que manifesta o mal estado en que se atopan artigos domésticos e mobles. En relación ó número de alumnas matriculadas, hai 17 menores de seis anos, 36 entre seis e dez, e 7 maiores de dez anos, dos que concorren a diario 40, estando todas elas dispensadas do pago de retribucións. O sistema adoptado para o réxime escolar é o simultaneo.

Cada clase de ensinanza divídese en varias seccións, Lectura 10 seccións, Escritura 5, Doutrina 10, Historia 2, Aritmética 3, Gramática 3, Costura 4, e Calceta 4. Para inspección de limpeza, rezo e listado emprega unha hora e media semanal, para Escritura catro e media, para Lectura tres, Aritmética dúas, Doutrina tres, Historia Sacra dúas, e Gramática unha hora e media. Os libros de texto son os mesmos que nas demais escolas do distrito escolar, conforme ó disposto na Real Orde de 27 de outubro de 1858. O número de alumnas por sección, suman en Lectura 10, Escritura 6, Doutrina 6, Historia 6, Aritmética 4, Gramática 6, Costura 6, e Calceta 6.

Para premiar ás alumnas, a mestra entrega medallas de diferentes clases e lazos de cinta de cores, e como sistema de castigos imparte os que prevé o regulamento. D^a. Julia Limán ten 27 anos e está solteira, posúe título elemental de ensinanza e leva tres anos de servizo na escola da Estrada. Declara percibir 2.667 reais de retribución persoal, máis 666 para material, cobrados con exactitude mensual dos fondos

17 A.H.U.S. Caixa 126, Porción 3^a, P.17: A Estrada, fol. 1r-2v.

municipais. Feitas as advertencias dispostas no artigo 144 do Regulamento Xeneral para a Administración e Réxime da Instrución Pública, o inspector D. Ángel Rubido insta a inmediata apertura desta escola e se informe do número de alumnas que se presenten.

Escola pública elemental completa da Estrada

Como complemento ás escolas públicas elementais incompletas que referimos con anterioridade, na capital municipal existía outra das denominadas *completas*, pois así o establecía a Lei de Instrución Pública en virtude do número de habitantes da vila, con repercusión directa nas retribucións e o dereito do mestre a gozar dunha vivenda decente para el e a súa familia (Art. 191). Por ser completa, a escola de ensinanza elemental da Estrada impartía todas as materias de estudio relacionadas na Lei (Art. 2), e admitía unicamente alumnos do sexo masculino (Art. 103), concorrendo as nenas á escola incompleta da mestra D^a. Julia Limán.

Do seu estado da conta o informe do mestre D. Domingo Antonio Couñago, asinado o 10 de xullo de 1860¹⁸. Manifesta este docente que o edificio escolar está situado no centro da vila, ocupando o andar principal do nº 24 da rúa Ulla, con capacidade suficiente e cun estado xeral regular, ó igual que os artigos domésticos e mobles. No chan da plataforma está a mesa do mestre, vernizada, con catro lachenas e tres caixóns, xunto a un gran sillón. Na parede está colgado un escaparate cun crucifixo e dous cadros, un da Purísima Concepción e outro da Raíña, ademais dun moble con cartas xeográficas e un cadro co sistema métrico. Nos laterais presenta tableiros para Aritmética e Xeometría, un reloxo de campañiña con caixa, un compás grande de madeira e unha regra para tirar liñas. No centro da sala, paralelos fronte ó mestre, hai dez corpos de carpintería coas súas mostras, tintas, libros, cadernos, lousas, temperadores e telégrafos, ademais de seis bancos para os nenos de lectura.

O total de alumnos matriculados nesta escola completa ascende a 152, sendo 34 menores de seis anos, 66 de entre seis e dez, e 52 maiores de dez anos, dos que concorren diariamente entre 110 e

18 A.H.U.S. Caixa 126, Porción 3ª, P.16: A Estrada, fol. 1r-8v.

124, non pagando cantidade algunha por non estar clasificados pola xunta local municipal. O sistema adoptado para o réxime da escola é o mixto. O número de seccións en que se divide cada clase de ensinanza é, para Lectura 12 seccións, Doutrina Cristiá 10, Historia Sacra 8, Relixión e Moral 8, Escritura 10, Gramática 8, Aritmética 10, Agricultura 2, Xeometría 2, e Xeografía 2 seccións. O tempo semanal adicado á instrución de cada unha das seccións de cada clase, ocupa para Lectura unha hora e 15 minutos, para Escritura unha hora e media, Doutrina e Moral Cristiá unha hora e media, Aritmética 50 minutos, Agricultura media hora, ó igual que Xeometría e Xeografía.

Os libros de texto dispoñibles son, para Doutrina Cristiá o do Pai Astete engadido por Luarca, para Historia Sacra o do abade Fleuri, Silabario de Victoriano Hernando, Método Práctico de Vicente Naharro, Agricultura de Alejandro Oliván, Urbanismo de Jacinto Salvá, Páxinas da Infancia de Herradillo, Amigos dos Nenos do abade Sabatier, Tábulas de Lauranie, Fleuri en verso de Antonio Pirala, Cadernos Litografados de José Mariano Flórez, Escritura de Iturzaeta, Historia Sacra de Alberá Delgrás, Gramática e Ortografía da Real Academia, Xeografía de Flórez, e Aritmética e Xeometría de José Mariano Vallejo.

Número de alumnos de cada sección

	LECT	DOCTR	HIST	RELIX	ESCR	GRAM	ARIT	AGRI	XEOM	XEOG
1ª	30	10								
2ª	22	10								
3ª	10	10			10		10			
4ª	10	10	10	10	10	10	10			
5ª	10	10	10	10	10	10	10			
6ª	10	10	10	10	10	10	10			
7ª	10	10	10	10	10	10	10			
8ª	10	10	10	10	10	10	10			
9ª	10	10	10	10	10	10	10			
10ª	10	10	10	10	10	10	10			
11ª	10	10	10	10	10	10	10	2	2	2
12ª	10	10	10	10	10	10	10	2	2	2

O sistema de premios aplicado consiste en gañar posto de honra na sección, pasar á superior, inscribilos no cadro dos elixidos, darlles billetes e nomealos instrutores e inspectores. Para os castigos, este mestre aplica ós alumnos a perda do lugar de honra, descendelos de sección, borralos do cadro, quitarlles os billetes, poñelos de plantón durante a clase, de xeonllos, ou deixalos unha hora mais ó remate da xornada escolar. D. Domingo Antonio Couñago confirma unha idade de 35 anos, de estado casado, con título profesional elemental e superior, así como unha antigüidade como mestre na escola pública do distrito da Estrada de 11 anos. Percibe de retribución anual 5.000 reais, outros 1.250 para material escolar e 600 para o aluguer do local, cobrado todo con exactitude e puntualidade trimestral dos fondos municipais. Feitas as advertencias habituais, o inspector advirte ó mestre substituto que cumpra coas observacións feitas polo titular do posto, que con celo e laboría constantes ten gañado o aprecio das autoridades e pais de familia.

Historia sacra de Fleuri.

Conclusións valorativas da inspección de 1860

Conforme ó disposto na Lei de 1857 no relativo á inspección dos establecementos escolares de instrución pública, o inspector provincial de Pontevedra D. Ángel Rubido emite un informe das visitas realizadas no mes de xullo de 1860 ás escolas da Estrada¹⁹. Como

¹⁹ *Revista de Instrucción Pública, Literatura y Ciencias. Año VI, Nº1.* Madrid, 4 de outubro de 1860, pág. 484. D. Ángel Rubido aparece citado como mestre da Obra Pía Escola de Primeiras Letras de Vigo, Inspector da provincia de Pontevedra e Mestre Superior con opción ó mestrado normal. Ocupou ademais a praza titular de Secretario da Comisión Rexia para o arranxo das escolas de Madrid, por Real Orde de 10 de agosto de 1852, sendo condecorado coa Cruz de Isabel a Católica polos seus servizos na Xunta do Censo de Poboación.

paso previo, xa tiña achegado diferentes prevencións ós mestres de cada escola, coa finalidade de corrixir aspectos organizativos e pedagóxicos de cara á consecución duns mellores resultados na ensinanza, necesarios para o progreso escolar. En cómputo global, as 13 escolas repartidas polo termo municipal da Estrada no ano 1860, que presenta un censo total de 22.807 habitantes, ofrecen instrución primaria e de primeiras letras a un total de 1.118 alumnos. Si sumamos o número de nenos e nenas de entre 8 e 15 anos do censo de 1860 para o municipio da Estrada, obtemos un total de 3.457 alumnos potenciais, polo que a porcentaxe de escolarización nesta franxa de idade estaría situada en pouco máis do 32%²⁰.

Unha vez contrastado o estado escolar, D. Ángel Rubido dirixe o seu informe valorativo ó Reitor do Distrito Universitario de Santiago, do que podemos destacar as seguintes conclusións²¹. A ensinanza en xeral está atendida e os seus resultados son medianos, sendo a falta de edificios o maior dos impedimentos, a pesar dos desvelos dos mestres que na meirande parte aportan gran interese e celo nas súas funcións. A escola da Barcala, por exemplo, está situada nun pésimo e abandonado local, dirixida por un pobre ancián que vive e durme nun camastro de palla na mesma sala de estudio, situación semellante ás demais incompletas do distrito motivada polos escasos recursos dispoñibles. As boas aptitudes e modais que presenta o mestre de Berres, en nada se corresponden co estado de total abandono da escola encomendada. Nas escolas de Santeles, Paradela e Olives, os mestres presentan unha gran carencia de aptitudes docentes, con marcado carácter e caprichosos, chegando a non atender os costumes da vida rural, impartindo as clases a unhas horas incompatibles coa concorrencia dos alumnos. O mal estado das escolas da Estrada chega ó limite coa de nenas, largo tempo pechada por falta de casa.

Mención especial merece a de Codeseda, de excelentes resultados polo exquisito celo do seu mestre, ó que o inspector fai merecedor dun aumento retributivo ata os 1.000 reais. Os mestres da

20 EIRAS ROEL, A. *La población en Galicia. 1700-1860*. Santiago de Compostela 1996, pág. 675.

21 A.H.U.S. Fondo Universitario. Ensinanza Primaria, Pontevedra. Inspección de Escolas, 1860. Caixa 126, Porción 3ª. Partido Xudicial de Tabeirós, Concello da Estrada, fol. 1r-9v, 8 de agosto de 1860.

Consolación, Oca, Cereixo, Foxo e Veá, trasladada esta última a Callobre de Rubín, cumpren no posible as súas funcións tendo en conta as retribucións que perciben. Apunta igualmente que ningún dos párrocos cumpre co disposto no artigo 11 da Lei de 1857, relativo ó repaso semanal da Doutrina e Moral Cristiá para os nenos. Para rematar, o inspector remite unha proposta á Xunta Local para a creación de novas escolas nas parroquias de Castro e Arnois.

As visitas de inspección de 1878 e 1882

O 12 de setembro de 1878, o inspector D. Vicente Alcañiz comunica ó reitor da Universidade de Santiago o comezo das visitas de inspección ás quince escolas públicas do concello da Estrada, deber que lle ocupará ata o 21 de decembro²². Na propia vila da Estrada existen dúas escolas públicas elementais completas, unha de nenos na rúa do Castro a cargo do mestre D. Florentino Barros Mondragón, e outra de nenas na rúa Ulla dirixida por D^a. Julia Limán Pintos. Para o resto das parroquias, existen escolas en Bouzamar de San Xurxo de Veá a cargo de D. Juan Andrés García, en Piñeiro de Cora con D. Francisco Concha, en Foxo Corbelle de Rubín con D. Manuel Picallo, no lugar da Igrexa de Berres con D. Andrés Rey, en Esmeres de Olives con D. Manuel Barcala, en Viso de Correa de Vinseiro con D. Manuel Megide Iglesias, no lugar de Golmados de Arnois con D. Manuel Brey Barcala, na Devesiña de Codeseda con D. José de Castro e Cortés, no lugar da Consolación de Tabeirós con D. Juan Durán Brea, en Trasande de Santa Mariña da Barcala con D. Juan Rodríguez Rodríguez, na praza de Oca a cargo de D. Ramón Barreiro, no lugar de Trapedra en Santeles con D. Gerónimo Moares, e no lugar de Grande en Paradela a cargo de D. Melitón da Vila Canabal.

O mesmo inspector, D. Vicente Alcañiz, remite un novo informe asinado o 2 de xuño de 1882 ó Gobernador de Pontevedra, como Presidente da Xunta Provincial de Instrución Pública, sobre as visitas realizadas ás escolas do distrito municipal da Estrada²³.

22 A.H.U.S. Fondo Universitario. Ensinanza Primaria, Pontevedra. Caixa 131, Porción 4^a. Partido Xudicial da Estrada, fol. 1r-2v, 12 de setembro de 1878.

23 A.H.U.S. Fondo Universitario. Ensinanza Primaria, Pontevedra. Caixa 134, Porción 3^a. Concello da Estrada, fol. 1r-9v, 2 de xuño de 1882.

Como se recolle na acta da sesión da Xunta Local, certificada polo secretario municipal D. Maximino Araujo Gómez o 23 de marzo baixo a presidencia do Sr. Alcalde D. Eliseo de Silva, o estado da maioría das escolas é bastante regular; incidindo o inspector na necesidade de crear seis novas, dúas de nenos e catro de nenas, tendo en conta os 24.668 habitantes da Estrada e o presuposto destinado á instrución, que ascende a 8.604 pesetas. Destaca o lamentable estado da incompleta da Consolación, ademais da pouca dilixencia e asiduidade no desempeño das súas funcións dos mestres de Paradela e Olives. Por outra banda, hai que recoñecer e agradecer ós mestres da completa de nenos da Estrada e das incompletas de Arnois e Cora o bo celo e solicitude despregados no cumprimento dos seus deberes profesionais.

As escolas visitadas e informadas por D. Vicente Alcañiz nos meses de febreiro e marzo de 1882, son a elemental completa de nenos da Estrada, a cargo de D. Florentino Barros Mondragón, a completa de nenas na mesma vila a cargo de D^a. Julia Limán Pintos, a incompleta de Arca e Souto con D. Francisco González Rodríguez, a de Arnois con D. Manuel Brey Barcala, a da Barcala con D. Juan Rodríguez Rodríguez, a de Berres con D. Andrés Rey, a da Consolación a cargo de D. Juan Durán e Brea, a de Vis de Correa con D. Francisco Nodar Magán, a de Codeseda con D. José Castro Cortés, a de Cora con D. Francisco Concha, a de Foxo Corbelle con D. Manuel Picallo Varela, a de Loimil e Orazo con D. José Mancebo Rendo, a de Olives con D. Manuel Barcala Maceira, a de Paradela con D. Melitón de Vila Canabal, a de Oca trasladada a San Martín de Riobó con D. Ramón Barreiro Colmeiro, a de Santeles con D. Gerónimo Moares, e a de San Xurxo de Veá a cargo do mestre D. Juan Andrés García.

A xeito de conclusión, incidiremos na importancia das medidas adoptadas pola inspección, marcando unha clara diferenza coas etapas anteriores onde a supervisión estaba en mans alleas á instrución. As indicacións organizativas e didácticas ofrecidas ós mestres, supoñen un avance e unha mellora da ensinanza nas escolas da Estrada. Esta contribución abarca múltiples aspectos, como os requirimentos ó concello para o pago dos haberes, a clasificación dos

mestres, a creación de novas escolas e a esixencia no cumprimento da nova Lei, tanto para os mestres como para as autoridades municipais. Comeza así a consecución das bases para instaurar un sistema público escolar regulado e supervisado pola autoridade estatal, que se traducirá nunha mellor formación docente con retribucións reguladas, escolas mais dignas e mellor dotadas de materiais didácticos, así como novidosas consideracións pedagóxicas para unha ensinanza efectiva e uniforme.

Documento

14 de xullo de 1860. Acta da sesión extraordinaria da Xunta de Primeira Ensinanza do distrito da Estrada²⁴.

D. Francisco Javier Barros Mondragón, Oficial primeiro da Secretaría do concello e vocal Secretario da Xunta de Primeira Ensinanza do distrito da Estrada.

Certifico que no día de hoxe celebrouse polos Sres. da expresada Xunta sesión extraordinaria, cuxa acta é como sigue. Na Estrada a catorce de xullo de mil oitocentos sesenta, reunidos os Sres. da Xunta de primeira ensinanza baixo a presidencia do Señor primeiro tenente de Alcalde, Licenciado D. Juan García Fernández, por indisposición do Señor Alcalde e constituídos en sesión con asistencia do Sr. Inspector da provincia D. Ángel Rubido, despois de ter visitado as escolas de instrución primaria deste distrito, polo mesmo Sr. Inspector fixéronse as seguintes observacións.

1ª. A adquisición de locais nas parroquias de Cora e San Xíán de Veá ó igual que as existentes en casas pertencentes ó Pobo, procurando proporcionar local axeitado para a ensinanza na escola de Paradela, e axiña facer as melloras mais indispensables nas de Veá, Cora e Berres.

2ª. Débese adoptar como medida xeral o branqueo de todos os edificios destinados á ensinanza, e cando sexan de particulares deberán pactarse por conta dos alugueres as melloras indicadas, contratando os arrendamentos en condicións de estabilidade.

3ª. Convén coñecer a renda con que conta a escola ou obra pía de Paradela, segundo a fundación e casa en que se cumpra con ela, para aprovisionala conforme a Lei.

4ª. A excentricidade das parroquias de Castro e Arnois esixe a construción dunha escola incompleta, fixándose o local no punto mais cómodo para ambas.

5ª. Para prestar igual comodidade a escola de Veá ás persoas que levan este nome, impartirse a ensinanza de temporada ou de medio ano alternativamen-

24 AHUS. Fondo Universitario. Ensinanza Primaria. Pontevedra. Inspección de escolas, 1860. Caixa 126, Porción 3ª. Partido Xudicial de Taboírós, Concello da Estrada, fol. 102-12v, 14 de xullo de 1860. Orixinal en castelán, tradución do autor.

D. Francisco Javier Ramos Alonso
 Director General primero de la Administración de
 Ayuntamiento y Real Secretario de la Junta de
 primera enseñanza del distrito de la Estrada

Xunta de Primeira Ensinanza da Estrada. 14 de xullo de 1860.

te nas parroquias de San Xurxo e San Xián, proporcionando locais para este propósito.

6ª. Atendendo á necesidade de local para as escolas de nenos e nenas desta capital, activarase o expediente xa iniciado para a súa construción. Coa finalidade de non estar mais tempo pechada a de nenas, a Xunta habilitará e verificará con urxencia o local que afirma ten destinado para ela.

7ª. Que a Xunta procure reunirse para os fins que ten indicados, celebrando as sesións ordinarias das que dará coñecemento á superior e á inspección provincial.

8ª. Que a mesma faga a clasificación dos nenos con recursos e os pobres, que sinala as horas de ensinanza segundo as estacións, dando coñecemento ós mestres para a súa observancia e deber de facer escola todos os días que non sexan exceptuados.

9ª. Que se promova o celo dos Sres. Curas párrocos para transmitirlo ós pais de familia, coa finalidade de que envíen os seus fillos á escola, acudindo á autoridade do Sr. Alcalde para que en uso das súas atribucións, lles esixa ó cumprimento de tan sacra obriga.

10ª. Os bos resultados obtidos na escola de Codeseda, fan ó mestre acredor dun aumento ata os mil reais na retribución da que goza. Pide por último que se lle manifesten os motivos, pasados e presentes, para que o mestre de Berres non se atope á fronte da súa escola.

A Xunta, informada de todo o proposto polo Sr. Inspector, que cun celo que lle honra afánase en promover a instrución en todas as súas partes, estima atendibles as medidas indicadas, para cuxa realización ocuparase con detalle nas sesións inmediatas, manifestando polo momento que o mestre de Berres deixou de ensinar por carecer de saúde, e mellorando na actualidade, axiña se encargará da ensinanza que interinamente substitúe un habilitado, librándolle certificación ó Sr. Inspector.

Con todo, deuse por rematada esta acta que asinan os referidos Sres. de que certifico. Juan García Fernández. Ángel Rubido. Andrés Silva Castroverde. José María Louzao. Gregorio Álvarez Conde. Francisco J. Barros Mondragón, Secretario.

Concorda co seu orixinal que obra no libro de actas desta Xunta á que me refiro, e para entregar ó Sr. Inspector en virtude do acordado, asino a presente pre-

vio visto e prace do Sr. Alcalde, estando nas Consistoriais desta vila a catorce de xullo de mil oitocentos sesenta. Asinado: Juan García Fernández. Asinado: Francisco J. Barros Mondragón.

Fontes e bibliografía

- A educación en Galicia. 1669-1970. Catálogo da Exposición. Textos escolares, escritos de pedagogía, prensa educativa.* Colexio de Fonseca. Facultade de Ciencias da Educación. Universidade de Santiago de Compostela, 1999.
- Arquivo Histórico Universitario de Santiago. Fondo Universitario. Ensinanza Primaria, Pontevedra. Inspección de escolas. Visitas, Pontevedra. 1860, 1878, 1882.
- EIRAS ROEL, A. *La población en Galicia. 1700-1860. Crecimiento, distribución espacial y estructura de la población de Galicia en los siglos XVIII y XIX.* A Coruña 1996.
- Gaceta de Madrid.* Nº 1.381, 28 de agosto de 1838. Nº 5.315, 2 de abril de 1849. Nº 5.374, 31 de maio de 1849. Nº 1.710, 10 de setembro de 1857.
- LÓPEZ DEL CASTILLO, M. T. *Historia de la Inspección de primera enseñanza en España.* Madrid, 2013.
- MADOZ, P. *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar.* Madrid, 1845-1850.
- MAYORGA MANRIQUE, A. *La inspección educativa. Siglo y medio de inspección educativa en España (1849-1999).* Madrid, 2000.
- REY CASTELAO, O. "Alfabetización y red escolar de A Estrada, siglos XVIII y XIX", en *A Estrada, miscelánea histórica e cultural*, nº 6, pp 91-104.
- Revista de Instrucción Pública, Literatura y Ciencias.* Año VI, Nº1. Madrid, 4 de outubro de 1860.

